

„Csak tiszta forrásból”

Fizel Natasa*

DOI: 10.21549/NTNY.49.2025.2.5

Donáth Péter (2025): *Tanítóképzők, tanáraik, diákjaik az 1945–1949. évi politikai forgószélben*. Trezor Kiadó. <https://mek.oszk.hu/26800/26873/>

Donáth Péter történész, egyetemi tanár könyveiről már többször írtam recenziót. A szerzőt nem kell bemutatni, hiszen több évtizedes munkássága magáért beszél, és minden a 19-20. század oktatástörténete iránt érdeklődő olvasó találkozott már a nevével, az íásaival. Életműve megkerülhetetlen, pótolhatatlan. A Trezor Kiadó gondozásában megjelent legújabb kötet jól illeszkedik a korábban napvilágot látott monográfiák sorába, tematikájában különösen közel áll a 2020-ban megjelent *Pedagógusok az 1918-1919. évi politikai forgószélben: Tanítóképzők a forradalmak, az idegen megszállás és az ellenforradalmi számonkérés idején* című kötethez. Az idei évben megjelent könyv – immár a 10. a sorban – valójában a szerző korábban megjelent írásainak tematikus gyűjteménye, esettanulmányok sora, amelyek egymás mellé helyezve összefoglalják az 1945-1949 közötti időszak légkörét, gondolkodásmódját, érzéseit, a kor atmoszféráját a tanítóképzés, a tanítóképző intézeti tanárok és a diákok sorsának bemutatásán keresztül. Politikai forgószélben vergődő időszak ez is, kihívásokban és megpróbáltatásokban bővelkedő, akárcsak az 1918-1919-es évek.

Habár a kötet hat hosszabb és hat rövidebb írást fűz össze, amelyek közül három rövidebb szöveg 2008–2009-ben, a többi írás 2023–2024-ben íródott, mégis olyan érzésünk, mintha tanulmánykötetet forgatnánk. A tanulmányok tematikája olyan kohéziót mutat, ami biztosítja, hogy a vizsgált évek történéseit minden szereplő nézőpontjából monografikus igénytelenséggel ismerjük meg.

Donáth Péter klasszikus történelmi megközelítéssel a primer források, a levéltárak embere. Jelen kötetben megjelent írásait is mintegy másfél évtizedes kutatómunka előzte meg. Levéltárak hosszú sorában kutatta az igazat, a valót, hiszen a „csak tiszta forrásból” származó eredeti szövegek, levelek, jegyzőkönyvek, naplók stb. szubjektivitását az adott korszakra, élethelyzetre vonatkozóan ugyan nem tudjuk kiiktatni, de a szekunder szakirodalom helyett ezek tanulmányozásával közelebb juthatunk a szereplőkhöz és a korszakhoz. Az egymásnak ellentmondó szövegek felsorakoztatása rámutat a nézőpontok – önként választott, vagy erőltetett – sokféleségére. Szerzőnk azért (is) választ hosszú idézeteket a korabeli dokumentumokból, mert nem szeretné megfosztani olvasóját attól a varázslattól, ami az eredeti szövegek megismerésén keresztül, szinte a vizsgált korból repít minket. Így válik jelen kötet is letehetetlenné az érdeklődő olvasó számára. Szinte beszippant minket a korszak levegője, a szereplők, az események. Nagyon fontos hozadéka az eredeti szövegek olvasásának az is, hogy egy-egy régi történet primer forrásokból való tanulmányozása során gyakran fogalmazódik meg körünk olvasójában a gondolat: „ők is csak emberek voltak”. Így nemcsak az adott korszakhoz, eseményekhez,

* Intézetvezető egyetemi docens, SZTE JGYPK Alkalmazott Pedagógiai Intézet, fizel.natasa@szte.hu, ORCID: 0000-0001-8860-9387

szereplőkhöz kerülünk sokkal közelebb, de megértjük a történelem egyik legfontosabb tanulságát: habár a körülmények változnak, benne az ember emberi mivolta, erényeinek és hibáinak spektrumai változatlanok.

Donáth Péter jelen kötete 7 nagy tematikus egységből épül fel. Az első fejezetben arról olvashatunk, hogy hogyan próbálkoztak 1919-ben, majd 1945–47-ben a Tanítóképző Tanárok Országos Egyesületének ellehetetlenítésével, miként használták az igazolási eljárásokat, B-listázásokat, népbírósi eljárásokat a nem kívánatos vezető pedagógusok eltávolítására. A második rész dr. Padányi Frank Antal, a budai képző igazgatója kálváriájának bemutatása. A németbarátsággal vádolt igazgató ellen indított eljárás során az ellene forduló, illetve mellé álló kollégák, valamint a diákok vallomásai nemcsak a korszellemről, de gyakran az emberi gyarlóságról, kicsinyességről, kegyetlenségről is árulkodnak. A kötet harmadik és negyedik fejezete a felekezeti képzők államosítása körüli csatározásokat mutatja be a törvény előkészítésének időszakában, 1919-ben és 1948-ban. Az ötödik fejezetben az államosítást megelőző tiltakozásokról olvashatunk a soproni és az esztergomi képzők esetében. A VI. fejezet tanulmányaiban a frissen államosított zalaegerszegi és a kecskeméti képzőben lezajlott spontán tiltakozásokat, diáksztrájkokat, majd az ezeket követő drasztikus fegyelemi eljárások történeteit ismerhetjük meg. A történetek elolvasása során megrázó szembesülni azzal, hogy milyen sokféle módszert vett be a hatalom annak érdekében, hogy a korábbi hazafias keresztény nevelést szinte egyik napról a másikra átállítsa marxista-leninista-sztálinista irányba. A hatalom nem riadt vissza attól sem, hogy a fiatalokat saját pedagógusaik elleni tanúskodásra kényszerítse. A kötet záró, VII. fejezetének három tanulmánya közül az első Meskó Gyula, a pécsi püspöki tanítóképző igazgatójának az 1949-50-es tanévben zajlott ámokfutását és annak kudarcát mutatja be, mely során a katolikus intézmény „tiszta kommunista” iskolává válásáért küzdött. A második tanulmány a budai képzőben egy 1956-ban zajlott felügyeleti látogatást, és annak paródiáját mutatja be, amely során szembesülhetünk azzal, hogy milyen bátor ember volt Szathmáry Lajos igazgatóhelyettes, hogy öt nappal a tanfelügyelő látogatása után farsang alkalmából hosszasan figurázta ki a rendszert, az oktatásügyet, például „Az iskola épül és szépül. Ha a munkálatok így folynak tovább is, az iskola 1970-re eléri azt az állapotot, amelyben, 1912-ben volt.” Az abszurd helyzeteket, az egyre nehezebben elviselhető körülményeket az ember humorral tudja oldani, elviselni. Szathmáry írása egy zseniális – később többször is bemutatott – példája ennek. A „rejtett tanterv” másról szólt, mint a „hivatalos”. A kötet utolsó fejezetének utolsó tanulmányában egy augusztusi tanári értekezlet példáján keresztül láthatjuk, hogy ilyen rövid idő alatt, és ezekkel a módszerekkel csak látszatalkalmazkodást lehetett elérni.

A könyvet Donáth Péter Szubjektív előszavában kutató- és oktatótársaknak, doktoranduszoknak, egyetemi hallgatóknak, és minden a korszak, az oktatásügy, a tanítóképzés története iránt érdeklődő olvasónak a figyelmébe ajánlja. Annyit mindenképpen hozzátennék, hogy minden olyan olvasó számára nagy élményt nyújt majd, és tanulsággal szolgál ez a könyv, aki szeretné megérteni a politikai forgószelek hatását a társadalomra, annak minden apró szegletére, akik szeretnék életutakat vagy stratégiákat megismerni az ilyen történeti korszakokban való boldogulásra, amikor a szereplők akár visszahúzódással, akár humorral, vagy éppen a rendszer elutasításával reagáltak.

És mindehhez az élményhez az olvasónak nem kell körbejárnia több tucat levéltárat, csak kinyitni a jól ismert, rendszerint rendkívül testes kék színű köteteket, és feloldódni a múltban. És ezért az utókor olvasói, kutatói nem lehetnek eléggé hálásak.